

Büyük Yapıtlarımız

R. H. Karay'ın "Memleket Hikâyeleri" kitabıyla
Anadolu insanı, Anadolu'daki yaşam
ilk kez ve ustaca göz önüne serildi

K-87A

Ekim 2002

87

Refik Halit Karay'ın "Memleket Hikâyeleri"nde Anlattığı Memleket

•Konur Ertop - *Bütün Dünya*•

Refik Halit Karay'a İkinci Meşrutiyet'ten sonraki çalkantılı dönemde, "Kirpi" takma adıyla yayımladığı siyasal mizah yazıları ün kazandırmıştı. Yönetimdeki İttihat ve Terakki Fırkası'na ağır eleştiriler yönelten bu yazıları, Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine İstanbul'dan sürülen sekiz yüz kişi arasında onun da yer almasına yol açtı. Yirmibeş yaşından otuz yaşına dek Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik'te sürgün olarak yaşadı. "Memleket Hikâyeleri" (1919) kitabında birçoğu onun sürgündeki gözlem ve değerlendirmelerinden beslenen öyküleri yer alır.

Kozyatağı'nda bir köşkte yaşayan, Galatasaray Sultanisi'ni bitirmiş İstanbullu bir yazarın sürgüne gittiği Anadolu'da "memleket"i keşfetmesi, bu çevreyi anlatması,

burada kaynaşan sorunları dile getirmesi önemli bir gelişmeydi.

Ancak yine "Memleket Hikâyeleri" kitabında yazarın sürgünden 3-4 yıl önce yazılmış, 1909-1910 tarihlerini taşıyan, kırsal kesimi canlandıran, buradaki insanları anlatan, onların sorunlarını ele alan öyküleri de vardır. Bu öyküler Aydın, İzmit, Bursa gibi kentlerde kırsal kesim insanları, onların sorunları konu edinmektedir.

Sürgün, öykücünün daha yaygın çevreyi, daha geniş sorunları gözleyip anlatmasını sağlamıştır. Bu öykülerin dili sade, anlatımı akıcı, kurguları sağlamdır.

Sürgündeki öykücü ezilen kadınları, çıkarıcı din adamlarını, acımasız ağaları, sorumsuz yöneticileri anlatmaktadır. Ancak ele aldığı çevrelerde kaynaşan insanlara yaklaşımında Cumhuriyet döneminde köyden yetişmiş yazarların

tutumundan oldukça ayrılır. Köy Enstitüsü çıkışlı yazarların sıcak, sevecen, çevreyi ve kırsal kesim insanını sahiplenen hoşgörülü yaklaşımından pek iz yoktur bu öykülerde:

“Bu kasaba gayet geri, gayet uyuşuk, şevksiz kalmıştı. Ne gençlerinde hayatın ilk tadlarını duymaktan gelen bir iştah, bir hararet; ne de ihtiyarlarında rahat bir yaşlılığın verdiği çubuklu, hikâyeli bir keyif...

Kadınlar ise taş gibi hissiz, kütük kadar hararetsiz ve donuktular. (...) Uzun, bıktırıcı bir ömür sürüyorlardı. Lakin ne kadar heyecansız, ne derece uyuşuk bir ömür...

Bol bol evlenmekten ve sık sık doğurmaktan başka ömürlerinin tadı, acısı yoktu” (“Yatık Emine”).

Folklordan büyük ölçüde beslenen, halk sanatını yücelten gelecekteki kuşakların tutumuna da uzak durmaktadır öykücü:

“**A**ğır, uyutucu bir havaya yudurulmuş yayık şiveli bir anlamsız türkü, kasabanın en seçme türküsü şimdi ahırın, tozlu bir eşya gibi oynatıldıkça insanın nefesini tıkayan kirli havasını sarsıyordu: Gesi bağlarında bir top gülüm var / Hey Al-

lahtan korkmaz sana bana ölüm var” (“Sarı Bal”).

Öykücü usta bir gözlemcidir; ancak çoğu kez elindeki gerci, kendi anlatacaklarına uygun saydığı biçimde kullanır. Bu yüzden gerçekliğe yan çizdiği de olur:

“Harman sonunda ambarlarını tahılla doldurup kilerlerine pastırmalarını, avlularına odunlarını istif eden halk, hükümet konağı altındaki sıra kahvelere toplanırlar, gevezelik ederek kışı tasasızca karşı-larlardı. (...) İri saç sobaların nar gibi kızardığı kahvelerde toplaşarak, ocaklarında kütükler alevlenen yer odalarında hindi doldurup birbirlerine ziyafetler çekerek kendi âlemlerinde kaygusuz yaşarlar, sınırlarından ötesini düşünmezlerdi” (“Yatır”).

Canlandırdığı halk adamlarının sıradan kişiler olmalarına karşın başkalarına uymayan, merak uyandıran yanları da vardır. Bu ayrılık örneğinin “Küs Ömer” öyküsünde bir kişilik özelliğidir:

“Ömer herkese benzeyen bir adam değildi...” Çocukluğunda güreşirken sırtı yere geldi diye bütün bir yaz kasabaya uğramadan kırlarda dolaşmış, arabacılık ederken başkasının atları onunkileri geçti diye atları da arabayı da satmıştır. Karısının baba evinden getirdiği “pehlivan kaz”, Abbas’ın

**Öykücü usta
bir gözlemcidir;
ancak çoğu kez
elindeki gerci,
kendi anlatacaklarına
uygun saydığı
biçimde kullanır.**

"Hödük"üne yenilince bunu kendine yediremeyen Ömer, kasabadan çekip gider. Kiraladığı hamamı odun kıtlığında kapatmaktan kurtarmak için, uydurduğu düşü Abdi Hoca'ya yorumlatan, böylece, içinde bir yatır bulunduğu için dokunulamayan çam ormanının yağmalanmasına yol açan "İlistir Nuri" ise onuruna düşkün "Küs Ömer"den alabildiğine farklı kurnaz, çıkarıcı bir adamdır.

"Yatık Emine", "Çiçek Emine", "Sarı Bal" gibi kadınlar "uygunsuz takımından"dır. Bu kadınlardan bazıları -beklendiği gibi- olumsuz tiplerdir: "(Hacı Mustafa Ağa) Kasabanın en namlı kahpesini (...) Çiçek Emine'yi (...) köye getirmişti. Asıl karısı beşik, ocak başında, gübreler içinde, öküzler, mandalar arasında evin kaba işlerini görürken Çiçek Emine (...) gelin gibi yaşardı." ("Koca Öküz"); "Tahmi-soğlu Feyzi ona sade altın zil değil, inci işlemeli, sim telli ne fistanlar yaptırmıştı... Zavallı delikanlı parayı yiyip bitirince Reji kolcusu yazılmış ve çerkeslerle olan bir kavgada belkemiğinden vurularak tam yedi yıl kötürüm yaşamıştı, sonra verem imdadına yetişip kurtulmuştu. Sarı Bal kasabanın felaketiydi" ("Sarı Bal").

İl merkezinden sürgün gönderilen düşkün kadın Yatık Emine ise onlara hiç benzemez; çileli bir yaşam sürerek acı bir ölüme sürüklenir. Kasabalılar ona karşı acımasız, anlayışsız davranırlar: "Aç, çıplak, fırınlar, bakkallar önünde çarşıyı kovula, sövüle dolaşıyor, bazan da bostanlarda, kırlarda yatıp kalkıyordu. Ara sıra sataşanlar oluyordu; aklıktan gözleri kararan

bu gücü tükenmiş, bitkin kadına sadaka vereceklerine laf atıp geçiyorlar, gülüşüyorlardı." Erkeklerin tutumunu kasabanın kadınları da paylaşmıştır: "Emine'nin bir bohça gibi dışarı fırlatıldığı görüldü. O hiç ses çıkarmıyor, elleriyle başını esirgemeye çalışarak yerde yatıyordu. Öbürleri, sanki bu sessiz, hareketsiz vücut onları ısıyor, so-kuyormuş gibi korka korka haykırarak, durmaksızın nalınlı ayaklarıyla vuruşturuyorlardı."

Öykülerde sorumsuz, çıkarıcı yöneticiler kendini gösterir. Abdülhamit döneminde aydınlara baskı uygulandığı anlatılır. Memurlar kendilerinden beklenen hizmeti vermezler: "Suya sabuna dokunan işlere karışmadıklarından yıllarca yerlerinde kalırlar. (...) Zaten çoğu eski dönemin hoş görmediği, mağdur ederek gönderdiği kimselerdi. Yükselme umudu da olmadıklarından resmi işlere önem vermezler, zevklerine bakarlardı" ("Şeftali Bahçeleri"). Başlangıçta iyi işler yapmaya niyetlenenler de kendilerinden öncekilere ayak uydururlar: "Önergeler, kararlar çoktan ihmal edilmişti. Zaten çalışmaya, kendisini dinlemeye vakti kalmıyordu. (...) Geçen günlerdeki hizmet, imar, ıslahat gibi fikirlerini hatırladıkça nargilesini güreterek gülümsüyor, arkadaşlarına kendini mazur göstermek için:

"Toyluk, ne yaparsın?.. diyor-du" ("Şeftali Bahçeleri").

Görevliler, ellerine düşenlere zorbaca davranır: "İki jandarmaya

tutturup kılıcının kabzasıyla onu bir iyi döverken:

“Geldiğin gün sana uslu otur, yoksa kemiklerini kırarım dedim-di; al işte...” diye söyleniyordu. Her vuruşta biraz daha dinginleşiyor, yatamadığı bu kadını dövmekten sanki tad alıyordu. (...)

Bir jandarma geldi, kumıldamaya gücü olmayan Emine’yi ite, söve önüne kattı, şehrin dışındaki hapis-haneye götürdü. Yolda iki defa düşmüş, fakat jandarmanın akıl almaz bir ahlak-sızlıkla şurasına burasına attığı çizmelerin altında, kamçı zoruyla kalkan ağır hareketli bir at gibi bur-nundan korkunç sesler çıkarıp soluyarak kendini toplayabilmişti. (...)

Bir gün sabah-tan akşama kadar polis komiserinin kapısında bekledi. Kapı aralığından, Yatık Emine’nin şekli gözüne iliş-tikçe herif içeriden:

“Kırk gün beklesen nafile...” diye haykınyordu.

Bir aralık polislerden biri, yeni kaydolmuş genç bir çocuk, merhamete geldi, çantasını açtı, bir kuruş çıkardı.

Bir kuruş koca bir ekmek demekti. Lakin nasılsa bu sadaka hazırlığı çabuk komiserin gözüne ilişti; tutuşmuş gibi bir hamlede gözle-

ri dönmüş, kendisini dışarı attı:

“Verme, verme” diye bağırdı...

Emine’nin uzattığı el boşta kaldı” (“Yatık Emine”).

Bilgisiz, ikiyüzlü, yalancı din adamlarıyla karşılaşılır. Camiikebir’in azametli, sofu imamı gece bir yosmanın evinde basılmıştır (“Sarı Bal”). Müezzin minareye çıkmaksızın son cemaat yerinde ezanı aceleyle okur (“Küs Ömer”). Boş inançların sözcülüğünü yapar, halkı kandırırlar. Abdi Hoca fren-

giye nefes

eder, tütsü ya-

par: “Deprem

gibi, kolera ve

savaş gibi fel-

aketleri önceden

haber vermek,

kışın şiddetini

yazdan, yazın

kurağını kıştan

anlamak gibi

kerametimsi

halleri onu yal-

nız köyde de-

ğil, kaza içinde

bile etkili bir

yere çıkarmıştı”

(“Yatır”). Kabak Kadı, ölen bir yol-cunun Hicaz’a vakfedip gönderilmesini istediği sekiz altınla boz eşeğin üstüne yatar (“Boz Eşek”).

Hükümet görevlilerinin çevresini çıkarıcı ağalar sarmıştır. Bunlar görevlilere çıkar sağlayarak kendi işlerini yürütürler. Hacı Mustafa Ağa böyle biridir: “Vaktiyle İstanbul’da jandarmalık etmiş, bir süre emini yanında Hicaz’a gitmiş, hacı olmuş, gözü açık, hilekâr bir adamdı. Mal müdürü, vergi kâtibi, evkaf memuru gibi her zaman işi-nin düşeceği nüfuzlu adamlarla

Hükümet görevlilerinin çevresini çıkarıcı ağalar sarmıştır. Bunlar görevlilere çıkarcı sağlayarak kendi işlerini yürütürler.

senli benli konuşur, odalarına uğradıkça baş köşede ikram görürdü. Zira haftada bir, kasabanın pazarında bunlardan her birisinin kapısını çalar, içeriye 'Fırını iyi olur, afiyetle yiyiniz!' diye bir yağlı oğlak, yahut 'Küçük paşamızı eğlendirsin, maskara şeydir!' diyerek kuyruğu beyaz, vücudu kara bir kuzu bırakır, giderdi. (...) Uğrayıp içeriye canlı cansız her hafta bir hediye bıraktığı kapıların himayesiyle tarlalarını başkalarının zararına genişletmiş, su vakfına mütevellî olmuş, eski vergi borçlarını kapatmıştı. Mustafa'nın evine tahsildar uğrayamaz, jandarma sokulamazdı" ("Koca Öküz"). Külahçizade Hilmi Ağa çıkarıcı eşraf tipinin başka bir örneğidir: "Memleketin o kadar eski, itibarlı bir ailesine mensuptu ki devri sabıkın bu ihtiyatkâr hükümetinden daima yumuşak, geçiştirici muamele görür, fakat buna karşılık Hicaz demiryoluna para toplanmasında, eşkiya takibinde etkili yardımı olurdu; dayılarından biri de Yıl-

dız'da bekçibaşı idi" ("Sarı Bal").

Halka hizmet verecek kurumların durumu içler acısıdır: "Avlu biraz asitfenik, biraz aptesane ve çirkef kokuyordu; hava değişimine gelen askerlerden ölen çoktu; delik tıkanığundan tenesirin sabunlu suları etrafa taşıyor, her zaman yenisi döküldüğünden batak bu kızgın güneş altında bile kurumuyordu" ("Yatık Emine").

Refik Halit sürgün dönüşü -daha evine doğru dürüst yerleşmeden- kendisiyle "Diyorlar ki" kitabındaki konuşmayı yapan Ruşen Eşref'e, sanat anlayışını şöyle açıklamıştır:

"Biz lisanı bulduk. Şimdi halkı öğreneceğiz ve adileşmeden kendimizi halkla meşgul edeceğiz. Bize bir Rus edebiyatı lazım. Yani halkın acılarına iştirak eden, ihtiyaçlarını duyan, emellerine bir şekil veren edebiyat..."

"Memleket Hikâyeleri" tam da bu doğrultuda kaleme alınmıştır. •

Renkli Öğretmene Renkli Öğrenci...

Renkli kişiliğiyle ve düşük not vermesiyle öğrencileri arasında özel bir üne sahip olan felsefe öğretmeni, sınav yapacağı gün öğrencilere önce, kağıt ve kalemlerini hazırlamalarını söyledi, sonra da sandalyesini kaldırdı, masanın üzerine koydu.

"Sınav sorumu soruyorum" dedi. "Bu sandalyenin var olmadığını kanıtlayınız."

Sınav kağıtlarını okuduktan sonra "sıfırcı" öğretmen, bu konudaki ününe gölge düşüreceğini bilmesine karşın, kendini tutamadı, öğrencilerinden birinin kağıdına, yüz üzerinden yüz not verdi.

Öğrencinin sınav kağıdında yalnızca şu iki sözcük vardı:

"Hangi sandalyenin?" •

**Gönderi: Sinem Şahinoğlu
Bütün Dünya-Bizbize**

